

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 • Yıl / Year : 2025 • Sonbahar / Fall • Sayı / Issue : 16

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2025 – Sonbahar / Fall – Sayı / Issue: 16

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Dr. Öğretim Üyesi İlir Rruça

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Necdet Ünal

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa Barış

mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Öğretim Üyesi Halil İbrahim Kaygısız

hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Sıddık Ağcöban

s.agcöban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Prof. Dr. Nurullah Koltas

nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Öğretim Üyesi Uęur Boran

ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Ekim / October – 2025

Araştırma Makaleleri / Articles

DOĞU-BATI KAVRAMLAŞMASI VE MEDENİYET TARİHİNDEKİ YERİ

Geliş Tarihi : 20 Mart 2025

Kabul Tarihi : 8 Temmuz 2025

Nejla CEYHAN*

Özet

Medeniyet tarihinin önemli kavramları arasında yer alan Doğu ve Batı, tarihyazımında geniş bir coğrafyanın uzun tarihi geçmişinden bahsederken ister istemez kullanılmaktadır. Tarihten bugüne devam eden, güncelliğini ve önemini koruyan Doğu-Batı ilişkileri bir var oluş tarihi olarak incelenmeye müsait yapıdadır. Bu bağlamda kavramların ortaya çıkışı, zihni inşaları, literatürde yer edinişleri, medeniyet tarihi ve yazımı bağlamında anlam kazanımları merak uyandırmaktadır. Ayrıca Doğu'nun ve Batı'nın kendini tanımlayışında yekdiğerinin varlığı tanımın/tanımlamanın yapılması için farklı bir değer taşımaktadır. Coğrafi sınırları yaklaşık olarak bugün bilinmekle birlikte Doğu ile Batı arasına kesin sınırların çizilmesi soyut içerikleri, ideolojik-sosyolojik varlıkları sebebiyle oldukça zordur. Bu bağlamda sade bir kelime olmanın ötesine geçerek uzun tarihi geçmiş içerisinde birlikte şekillenene, birbirini şekillendiren ve iki farklı medeniyeti etiketleyen bu kavramların, tarihi sertüvenleri bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme pek çok çalışmada kısmi manada yer alırken medeniyetler ve tarihyazımı bağlamında daha derin bir incelemeye muhtaç durumdadır. Bu çalışmada yapılmak istenen tarihi gelişimlerinin yanı sıra medeniyetlere matuf kullanımları ile kavramların gelişim süreçlerini değerlendirmeye tabi tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğu, Batı, Medeniyet, Coğrafya, Tarih.

THE CONCEPTUALIZATION OF EAST-WEST AND ITS PLACE IN THE HISTORY OF CIVILIZATION

Abstract

East and West, which are among the important concepts of the history of civilization, are inevitably used in historiography when talking about the long historical past of a wide geography. East-West relations, which continue from history to the present day and maintain their actuality and importance, are suitable to be analyzed as a history of existence. In this context, the emergence of concepts, their mental constructions, their place in the literature, and their acquisition of meaning in the context of the history and writing of civilization arouse curiosity. In addition, the existence of the other in the self-definition of the East and the West carries a different value for the definition/definition. Although their geographical boundaries are approximately known today, it is very difficult to draw precise boundaries between the East and the West due to their abstract content and ideological-sociological existence. In this context, it is necessary to evaluate these concepts, which go beyond being a mere word and have been shaped together in the long historical past, shaping each other and labeling two different civilizations, in the context of their historical adventures. While this evaluation is partial in many studies, it is in need of a deeper examination in the context of civilizations and historiography. The aim of this study is to evaluate the development processes of the concepts with their historical development as well as their use in civilizations.

Keywords: East, West, Civilization, Geography, History.

Giriş

Doğu ve Batı kavramları, yayılmacı ve meraklı insanın; dünyanın sınırlarını araştırmaya başladığı zamanlardan, jet ve mekik türü hızlı araçlar ile dünyanın sınırlarını

* Dr. MEB DKAB Öğretmeni, İslam Tarihi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, ceyhannecle@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3586-8446, DOI: 10.53336/rumeli.1661954.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Ceyhan, Nejla, "Doğu-Batı Kavramlaşması Ve Medeniyet Tarihindeki Yeri". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 16 (2025), 56-75.

Copyright © CC BY-NC 4.0

hayal edilemez şekilde aşmaya başladığı zamana değin süreç içerisinde birçok farklı anlam yüklenmiştir. Bu görüşün yanı sıra Doğu'nun ve Batı'nın tek anlamı bulunduğunu savunan görüş de mevcuttur. Bu görüş sahiplerine göre: *“Doğu ve Batı kelimelerinin tek anlamı vardır: O da yönle ilgilidir. Onun dışında bu sözcüklere hiçbir anlam yüklenemez. Doğu, batı, kuzey, güney, sadece pusulayı ilgilendirir. Dünya yuvarlak olduğuna göre her yer batı, doğu, kuzey ve güneydir. Coğrafya ve alan olarak nerenin doğu, nerenin batı olduğu, durulan yere göre yön değişir.”*¹ Bu düşünce, belki harita üzerinde düşünüldüğünde doğru bir yaklaşım olabilir. Ancak haritadaki bir takım işaretlemelerin ötesine geçmiş kavramsal boyut kazanmış olan Doğu'yu ve Batı'yı bu şekilde sınırlamak tarihî vakıayı görmezden gelmektir. Çıkış noktası coğrafi işaretleme ihtiyacı olsa da süreç farklı yönlerden bu ayrımın hatlarını daha belirgin hale getirmiş görünmektedir. Doğu ve Batı kelimeleri önceleri yöne nispetle kullanılırken sonraları belli bir ülke yahut kıta adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanımla birlikte esas anlamını yitirmiş, özel anlam kazanmıştır.²

Tarihsel süreçte kavramların kullanımında merkeze alınan bir noktanın, batısında yahut doğusunda oluşa göre “Doğu” ve “Batı” kavramlarının cins olmaktan çıkıp özel birer isme dönüştüğünü görmekteyiz. Hadi Selen'in verdiği bilgiye göre merkezde Babil olmak üzere onun doğusunu ifade eden kavram Asya, batısını ifade eden kavram da Avrupa ile özdeş bir kullanım arz etmektedir. Doğu bu bağlamda Asya ile Batı ise Avrupa ile müradif kullanımlardır. Doğu düşünüldüğünde Mısır'ı dışarda tuttuğumuzda geri kalan kısma Asya demek doğru olacaktır.³ Hadi Selen'in Babil merkezli izahına ek olarak Doğu-Batı nitelemesinin ilk önceleri Akdeniz havzasında ortaya çıktığı da söylene gelmektedir. Roma İmparatorluğu zamanında Roma şehri merkez kabul edilerek onun doğusu ve batısı “oriens” ve “occident” tabirleri ile ifade edilmiştir.⁴ Bu ifadeler, tarihin ruhuna uygun görünmektedir. O zaman dilimlerinde merkez bir nokta etrafından doğu-batı nitelemeleri ile coğrafyaya ait tariflerin yapıldığını bu örnekler çerçevesinde görmekteyiz.

Tarihi seyir içerisinde Doğu ve Batı yalın coğrafi manalarından taşmış, ideolojik ve simgesel çağrışımlarıyla kavramlaşmış; tarihî, siyasî ve sosyal göndermeleri barındıran bir yapıya kavuşmuştur.⁵ Salt coğrafi gönderme olmaktan çıkmış soyut anlam kazanmış olan Doğu ve Batı kavramlarını, düşünce dünyasının bir ürünü ve zihin dünyasında kapladıkları

¹ Doğan Gün, “Bilimsel Gelişmenin Temelindeki Doğu-Batı Etkileşimi”, *Memleket Siyaset Yönetim (Msy)* 9/22 (Temmuz 2014), 288.

² Hâmit Sadi Selen, “Tarihte Şark ve Garp Mefhumları”, *Belleten* 7/ 35, 543.

³ Beşir Ayvazoğlu, *Doğu ile Batı Arasında Peyami Safa* (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000), 260.

⁴ Selen, “Tarihte Şark ve Garp Mefhumları”, 543-544.

⁵ Demet Koçyiğit, “Batı'yı Kurgulamak - Doğu'yu Sunmak, Doğu'yu Kurgulamak - Batı'yı Sunmak: Oksidentalizm'de Ben ve Öteki”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 57/57 (2017), 144.

alanın bir ifadesi olarak kabul etmek gereklidir. Doğu’yu ve Batı’yı ayıran kültürel boşluk zihnî kimliklerin etkin rol oynadığı bir boşluktur ve yüzyıllar içinde şekillenmektedir. Harita üzerindeki çizimleri aşan insan etkileşimleri neticesinde şekillenen sosyal hayatın akışıyla kendine farklı yollar bulan Doğu ve Batı kavramları, sabit bir mekâna bağlı kalmaktan uzak, zamana duyarlı kavramlar olarak var olagelmıştır. Bu sebeple “Doğu ve Batı kelimeleri, Doğu-Batı ikileminde ‘gözlemlenen veya yaşanan sosyal, siyasal, kültürel, iktisadî ve benzeri farklılıkların bir tanıma oturtulması’ anlamında bir adlandırma eğilimi neticesinde neşet etmiştir,” diyebiliriz.⁶

1. Doğu-Batı Kavramlaşmasının Tarihî Serüveni

Tarihî süreç içerisinde şekillenen ve süregelen bir ilişki ürünü olarak varlığı belirginleşen Doğu-Batı kullanımlarının kimin tarafından ortaya atıldığı bilinmese de tarihçilerin ortak kullanımı bu kavramların literatürdeki yerini kesinleştirmektedir. Varlıkları tarihyazımlarında her ne kadar bir ikilem gibi dursa, öyle ifade ediyor olsak da ideolojik kutuplaşma, ekonomik çekişme, dinî çatışma, sosyal-millî kimlik problemleri gibi art arda söyleyebileceğimiz temalarda Doğu ve Batı; ayrılmaz/ayrılmaz bir bütün olarak temayüz etmektedir. Bazen uyumlu çoğu zaman uyumsuz, bütünü meydana getiren bu iki parçanın karşıt şekilde kullanılmaya başlandığı tarih ve kim tarafından söylendiği bilinmemektedir. Coğrafi ve kültürel nispetler olan Doğu ve Batı gibi ayrımlar, kültür-medeniyet odaklı tasnifler, insanlar marifetiyle yapılmıştır. Doğu ve Batı, kendine özgün tarihe, düşünce yapısına, dile ve kültürel imaja sahiptir. Bu hususiyetler Doğu’yu Doğu, Batı’yı ise Batı yapmaktadır. Bu iki kavram coğrafi-tarihî manada birbirini hem desteklemekte hem de yansıtmaktadır.⁷

Doğu-Batı kavramlarını tarihin her döneminde pekçok meselede dominant faktör olarak görmek mümkündür. Baykan Sezer, tarih-öncesi dönemlerde Doğu ve Batı ayrımını belirleyen etkenlerin tarih-öncesinde kalmayıp tüm tarih boyunca (ve tabii günümüzde de) bu iki kutup arasındaki ilişkileri yönlendirmeye ve biçimlendirmeye devam ettiği temel inancını taşımaktadır.⁸ Elân da bu yönlendirme ve biçimlendirme devam edegelmektedir. Bir öteki tasavvuru olarak Doğu ve Batı kullanımının mevcudiyeti kimlik oluşturmak, durduğu noktadan karşıya bakmak, karşı karşıya olabilmek için vazgeçilemez bir malzemedir. Bu minvalde kavramın kullananları, bu kavram çerçevesinde kimlik oluşturmaya ihtiyaç duyan kesimlerdir.

⁶ Koçyiğit, “Batı’yı Kurgulamak - Doğu’yu Sunmak, Doğu’yu Kurgulamak - Batı’yı Sunmak: Oksidentalizm’de Ben ve Öteki”, 144.

⁷ Edward Said, *Oryantalizm* (İstanbul: İrfan Yayınları, 1998), 5.

⁸ Fahri Çakı, “Medeniyetler Çatışması mı, Doğu-Batı Çatışması mı?: S. P. Huntington ve Baykan Sezer Karşılaştırmasına Dair Bir Deneme”, *Tyb Akademi* 3/9 (Kasım 2013), 125.

Doğu'nun yahut Batı'nın temsilcileri, Doğu'ya yahut Batı'ya nispetle kendini ifade eden inanç grupları, siyasî otoriteler, ideoloji üreticileri veya medeniyet mahfilleridir. Kimlik inşası yapanların elindeki değişken içerikli Doğu-Batı kavramları, yeri geldikçe elden ele ve kullanım ihtiyacına göre gezmiştir. Bazen bir edebiyat eserinde bir şairin dilinde bazen bir hitabet metninde heyecanın merkezinde yer bulmuştur. Kimi zaman bir coğrafya kitabında aslî hüviyeti ile kimi zaman bir sosyal bilimcinin elinde kavramsal dünyasıyla yerini almıştır. Ancak Doğu-Batı kavramları günümüzde en çok sosyal bilimlerin radarına takılmıştır. Şöyle ki hayatın pratiğinde, tarihin akışında var olduğunu söylediğimiz bu ikilemin bilimin alanlarında da tartışılacağı bir yönü vardır. Doğu'nun ve Batı'nın bir varsayım olarak ele alınması bilimsel bir üne sahiptir. Sosyal bilimlerin çatısı altında bulunan bilim dallarının hemen hemen hepsinin kullanabildiği kavramlar olarak Doğu ve Batı, bağlamları ve söyleme konu oldukları alana göre de yapı kazanmaktadır. Doğu ve Batı kavramlarının sosyal bilimciler tarafından özel bir anlam yükü ile kullanıldığı söylenebilir.⁹ Sosyal bilimler alanında var olan bütün bilim dallarının vaz geçemeyeceği Doğu ve Batı kavramları en çok coğrafyanın ve tarihin konusu olmuştur. Doğu ve Batı terimleri coğrafyada yansıtıcı, tamamlayıcı sınırlara yönelik bir kullanıma sahipken tarihçiler için bu tür ayrımlar pek geçerli görünmemektedir. Çünkü yön isimlendirmeleri, sınırlar ve tanımlamalar tarihsel süreçte değişiklik gösterebilmektedir. Tarihte Doğu ve Batı karşıtlığı yüzyıllara yayılan bir hareketlilik ile şekillenmiş görünmektedir.¹⁰ Medineyetlerin kendi doğuları ve batıları söz konusu olmuş, Mısır, Mezopotamya, Roma ve Avrupa kendi doğusunu ve batısını belirlemiştir. İmparatorluklar genişledikçe doğuları ve batıları da genişlemiş, her defasında yeniden şekillenmiştir. Son dönemlerde siyasî ve ekonomik gelişmeler neticesinde Doğu-Batı ayrımı Batı'nın ötekini Doğu olarak üretme temayülü ile güncel manada netleşmeye başlamıştır.¹¹

Doğu ve Batı kelimelerine münferiden baktığımızda ise 'ünlü karşıtlık' olarak nitelediğimiz bu ikilinin, bütünlüklerini pekiştirecek ilginç bir durumla karşılaşırız. Şöyle ki biri olmayınca yekdiğerini zikretmenin anlamda bir boşluk meydana getirdiği hissi oluşmaktadır. Kavram olarak ayrı olmaları nitelik olarak ayrı olmalarını gerektirmediği gibi aslında birbirlerini tamamlayan ve açıklayan yapıları ile bütünleyici özellikte birimler olarak kabul edilmeliler. Yine de tek tek kelime-kavram bazlı değerlendirecek olursak "Batı" kelimesine baktığımızda farklı bir takım sorunlarla karşılaşırız. Kelimenin modern zamanla

⁹ Utku Aybudak, "Avrupa'da Doğu-Batı Kavramlarının Gelişimi", *Tezkire Dergisi* 56 (2016), 2.

¹⁰ Gün, "Bilimsel Gelişimin Temelindeki Doğu-Batı Etkileşimi", 264.

¹¹ Taşkın Takış, "Muhabbet-i Kadim", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2 (1998), 9-10.

yaşıt olduğu bilinmelidir. Her ne kadar “occident” (batı) kelimesi “güneşin battığı yer” manasında Avrupa’da XIV. yüzyıldan beri kullanılıyorsa da modern anlamını 18. yüzyıldan itibaren kazanmaya başladığı görülmektedir. Öte yandan “occident” kelimesinin ifade ettiği coğrafi batı, “Asya’nın batısı” anlamını da taşımaktadır. Ortaçağ’da Avrupa kendisini “Asya’nın batısı” olarak görmektedir. Böyleyken batı diye münferid bir coğrafyadan söz etmek mümkün değildir. Asya merkezli bu kurgu da Batı yani Avrupa, Asya’nın batısında yer almaktadır. Bugün merkezinde Asya’nın yer aldığı dünya haritası fikri canlanırken Avrupa’nın kendini merkezde gördüğü tarih ve coğrafya algısı da hala hakim konumdadır. Batı kelimesinin dikkat çeken dinî bir anlamı vardır. Bugün Hıristiyanlığın temsil mekanı olarak görülen Batı, tarihî manada pagan bir geçmişe sahiptir. Kudüs ve çevresinde ortaya çıkan oradan yayılan Hıristiyanlık köken itibarıyla Doğuluyken, Avrupa’da yayıldıktan sonra “Batı’nın dini” haline gelmiştir.¹² Bir paradoks olan bu durum kavramların tarihsel sürecini anlamada önemli bir yöne sahiptir. Doğu’ya bakıldığında da benzer paradokslarla karşılaşılır. Doğu, Asya’nın devamı olarak Avrupa’nın kendini “Batı” olarak tanımlamasıyla konumlanmıştır.¹³ Bugün doğulu olarak addedilen İslam dünyasının kendisini iki yüzyıl öncesine kadar doğu noktasında konumlandırmadığı görülmektedir. İslam dünyası kendisini doğuya ve batıya eşit mesafede gören bir bakış açısına sahiptir. Moderniteden evvel İslam âleminde, dünyayı yapısal manada anlamaya çalışırken Doğu-Batı gibi tasniflerin, kavramlaştırmaların kullanılmadığı söylenebilir. Modern bir olgu olarak var olduklarını gördüğümüz Doğu ve Batı kavramlarının bireysellikleri de aralarındaki dikotominin yakın tarihte meydana geldiğini destekler hüviyettir. Hem karşıt hem de tamamlayıcı yönünü göz önünde bulundurmanız gereken Doğu-Batı ikilisi, kendi atmosferleri olan hem kendi etrafında hem de yekdiğerinin etrafında dönen yapılarıyla sosyal bilimler laboratuvarının en farklı malzemesi olma özelliğini de bu sebeple kazanmaktadır.

“Doğu” kavramının doğumunu hazırlayan Batı kullanımı, kategorik ayrıma zemin hazırlamış ve karşıtlık odaklı olduğundan bir bakıma tarihi ufkumuzu da daraltmıştır. Peki Batı, Doğu kavramını hangi bağlamda geliştirmiştir? Batı, Avrupa dillerinde XIV. yüzyıldan beri kullanılan modern anlamını XVIII. yüzyılda kazanmış bir kavram olarak önceleri zihni kabuller şeklinde, sosyal hatlar tarzında, kültürel ayrışma makasında var olmuştur. Batı, Doğu kavramını İslam’ın yeryüzüne yayılmaya başlaması ile şekillendirmiştir. Doğu ve Batı mefhumları ifade ettiğimiz üzere İslam’ın gelişinden VII. yüzyıla kadar çok belirgin bir ayrım ifade etmemiştir. Bu tarihten sonra mefhumun genişlemeye başladığını ve kullanım

¹² İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı* (Ankara: İsam Yayınları, 2021), 26-27

¹³ İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi, İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 17.

şekillerinin çeşitlendiğini söyleyebiliriz. Anadolu’da hâkimiyet tesis eden Müslüman Türklerden sonra Balkan coğrafyasındaki fütuhatla Doğu ve Batı kavramlarının Hristiyan Batı’nın Müslüman Doğu’ya karşı duruşunu nitelemek için kullanıma başlandığını görmekteyiz. Müslümanlar için ise Batı kavramı iki asırlık bir olguyu ifade etmektedir. Şöyle ki Doğu-Batı coğrafyasında ilk medeniyetler, Mezopotamya ve Mısır’da olmak üzere iki farklı coğrafyada doğmuştur. Bu medeniyetler, bugünkü tasnife göre doğulu kabul edilmektedir. Batı medeniyetinin ise M.Ö 1300’lü yıllarda ilk Ege coğrafyasında ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁴ O tarihlerden günümüze kadar Orta Doğu-Anadolu-Balkanlar’dan oluşan coğrafya Doğu’yu ve Batı’yı bir arada barındırmaktadır. Coğrafya bu sürece göre bütün ve tektir. Tarihte Mısır, Yunan, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve bugünkü Batı ortak coğrafyayı dönemsel manada yurt edinmiş, hep aynı coğrafyanın çocuğu olmuştur.¹⁵ Bu sebeple tarihte XI. ve XVI. yüzyıllar arasında Doğu coğrafyasında yaşayan biri için “Batı” diye bir şey yoktur. Kelimenin bugünkü manada kullanımı o yüzyıllarda mevcut değildir. Salt bir yön ifadesi olmaktan çıkıp haritadaki sınırlarını aşarak zihin dünyasındaki varlığının izdüşümünde canlanan Doğu ve Batı kavramları, tarihî hareketliliği aktaran hüviyetinden öteye geçerek medeniyete, kültüre, inanca, yaşantıya, düşünceye ait bir ikilem olarak yakın tarihte adeta başkalaşarak, kabuk değiştirerek insanlık tarihinin bilincinde modern suretleri ile temayüz etmiştir.

Coğrafi terimler olarak bizde bir mekân algısı oluşturan Doğu’nun ve Batı’nın tam olarak yansıttığı şey bunca söylediklerimize rağmen bugün bile hala tartışılır bir durumdadır. İnsanlığın tarih içindeki yoğun hareketliliği, milletlerin birbirlerini etkileyen yapısı, tarihte kurulan-yıkılan sayısız devlet ve sınırlarının hiç bir zaman sabit kalamayışı, değişen tarih ve coğrafya anlayışları, modern zamanların bilim algısının klasik zamandan kesin çizgilerle ayrılışı, dinlerin insanlık tarihindeki etkisi, dinlerin doğduğu, yayıldığı ve hâkim olduğu coğrafyaların değişkenliği, ticaret yolları, muhalif yahut müttefik devletlerin politikaları gibi muhtelif ve daha pek çok sıralanabilecek sebebe binaen hala Doğu ve Batı kavramları değişken bir zaman ve zemin üzerinden hareketine devam etmektedir. Mesela insanlık tarihinin merkezinde yer alan “Orta Doğu” ya neden bu ismi verdik? Japonya uzak doğu diye niteleniyor o halde Amerika kıtası neden uzak batı diye nitelenmemektedir? Afrika bu doğu-batı söyleminde nereye oturtulabilir? Rusya batı mıdır? Doğu mudur? Amerika kıtası batı mıdır? Avrupa’nın bir parçası olarak Balkanlar doğu mudur batı mıdır? İspanya tarihinde

¹⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, “Fakir Akrahanın Talihi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2 (1998), 58.

¹⁵ Mesut Hazir -Gökân Özkuk, “Doğu Batı Tartışmalarına Bir Katkı Denemesi Gün Batımından Şafağa mı, Şafaktan Gün Batımına mı?”, *Journal of Azerbaijani Studies* 12 (2009), 571.

Endülüs'ü misafir etmiş bir ülke olarak kültürel anlamda bir dönem doğulu mu olmuştur? Hristiyanlık doğu topraklarında doğmuş bir din iken batının resmî dini olduğuna göre batı, doğu kaynaklı bir dinin mi müntesibidir? Kavimler göçü ile Avrupa'ya Orta Asya'dan gelmiş Türkler, Bulgarlar, Macarlar doğu-batı ikileminde hangi konumda ele alınacaktır? Doğu bloğu ülkeleri kullanımı nasıl anlamlandırılmalıdır? Orta Asya diye bir niteleme nereden çıkmıştır? Asya'nın ortası var ise doğu Asya, batı Asya niye yoktur? Turan ilini Orta Asya diye niteleyen yaklaşımın felsefesi nedir? Hangi merkez, Doğu-Batı kavramlarını etrafında toplamaktadır? Daha sorular çoğaltılabilir. Bu soruların cevabı başka çalışmanın konusu olmakla birlikte harita bazlı ayrımların zihin kaynaklı, bazen ideolojik yaklaşımlarla yapıldığını gösterir nitelikte sorular olduğu için önemlidir. Bugün aslında Doğu ve Batı nitelemeleri de daha zihin odaklı bir dünyaya geçişte ortaya çıkmış, ideolojik silahların ön plana çıktığı politik materyaller olarak kullanıma sunulmuşlardır. Velhasıl Doğu ve Batı kavramlarının tarihsel mücadelelere dayalı kökleri mevcut olmakla birlikte gün yüzüne çıktığı yüzyıl şu an için XIV. yüzyıl Batı kaynakları olarak durmaktadır. Aslında bugün ele aldığımız yahut kullandığımız şekilde Doğu ve Batı kavramlarının tarih içerisinde var olduğunu söylediğimizde anakronizme düşülmektedir. 18. yüzyıldan sonrası için iki kavramın kullanımı bugünkü kullanımına doğru bir seyir içerisinde ilerlemiş olsa da tarihsel manada bugünden farklı kullanıldığı, algılandığı unutulmamalıdır. Unutulduğu takdirde Bîrûnî'nin el-Âsârü'l-Bâkiye adlı eserinde bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'den oluşan bölgeyi "Mağrib" (Batı) olarak ele almasını açıklayamayız.¹⁶ Modern zamanlarda kullanımına başlanılan Doğu için Batı yahut Doğu'nun uzak noktaları yoktu; Frenkler, Germenler, İspanyollar, İtalyanlar, Venedikliler, Cenevizliler, Hintliler, Çinliler, Japonlar, Türkler, Araplar, Yahudiler vs. vardı. Kuzey ve güney neyi ifade ediyor ise batı ve doğu da aynı şeyi ifade ediyordu. Doğu ve Batı kavramları pusuladaki yönlerden öte bir anlam taşımıyordu. Kategorik bir yaklaşımla dünyayı sınıflandırmak bugünkü ifadesi ile doğulu insanın algısına uygun değildi.

Sonuç olarak doğu ve batı kavramları, her dönemde değişmiş, söyleyene ve söylenene göre yapılanmış, bilimlerin ortak kavram listesinde yerini almış varlığıyla önümüzde durmaktadır. Sosyal bilimlerde bir kavramın çok tanımı varsa onun tanımlanamayacağını kabul etmek gerektir.¹⁷ Kültür türü kavramlarda olduğu gibi Doğu ve Batı için de çok sayıda tanımlama yapılmaktadır. O halde bu konuda 164 farklı anlamı olan kültürle yarışacak kadar

¹⁶ Mehmet Bedri Gültekin, *Batı Asya Birliği 5 Ülke 5 Deniz* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 24.

¹⁷ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991), 95.

anlamsal değişim geçirmiş tarihin birçok evresinde var olmuş bu kavramları esnek kullanmak doğru olacaktır.

2. Medeniyet Tarihinde Doğu-Batı Kavramlaşmasının Serüveni

İnsanın yeryüzünde çoğalması, milletler şeklinde oluşuma gitmesi, konar-göçer anlayışla başlayan yolculuğunu, şehirler kurarak medeniyetler inşa ederek devam ettirmesi, coğrafî keşifler ile dünyanın bütün noktalarına erişerek sürdürmesi ve günümüzde de dünyanın sınırlarını aşan uzaya ait araştırmalarla başka dünyalar arayışı yaratılıştan bugüne dek devam eden bir çabanın büyük resmidir. Bu büyük resmin içinde tarihte birçok medeniyet kurulmuş, birbirlerini takip ederek gelişmiş, dünya tarihinde milletlerden milletlere kalan medeniyet mirası böylece inşa edilmiştir. Medeniyetler ihtiyaca binaen iletişim içerisinde bulunmuşlardır. Bu iletişimle medeniyetler ortak noktalara sahipken aynı zamanda bir önceki medeniyetlerden farklı olarak da özgünleşebilmiştir.

Medeniyet tarihi tasnifçileri, medeniyetin gelişme alanlarını coğrafî bazı bütünlüklerle açıklamak eğilimindedirler. İlk yerleşik medeniyetler Mısır, Mezopotamya, Çin ve Hind su (nehir, ırmak) boyu ovalarında ortaya çıkmıştır. Diğer bir medeniyet alanı ise iç deniz çevresinde Akdeniz kıyılarında şekillenmiştir. Yunan, Roma, Kartaca vb. düşünüldüğünde “Okyanus medeniyetleri” devrinden söz edilebilmektedir.¹⁸ İlk medeniyetler olduklarını bildiğimiz Mezopotamya, Mısır, Hind, Çin medeniyetlerinin Asya’da ve Afrika’da oluştuğu düşünülmektedir. Bu medeniyetler nehirlerin taşmasıyla bereketlenen ovalarda ortaya çıkan yerleşik tarım medeniyetleriydiler. Yerleşik tarım medeniyetlerinin ortaya çıkışında ve sürdürülmesinde sulama işlerinin düzene sokulması büyük önem taşıyordu. Nerdeyse devlet böyle bir organizasyonu sağlamakla paralel şekilde ortaya çıkmıştır. Yaygın su kanalları oluşturulması, sulama işlerinin düzenlenmesi bir devlet mekanizmasını gerekli kılıyordu. Böyle bir sistem oluştuktan sonra tarımın gelişmesini, zenginliğin artmasını, büyük yerleşme merkezlerinin ortaya çıkması takip etmiştir.¹⁹ R. Grousset neticede bu beşerî coğrafya meselesinin içtimai bir mesele haline geldiğini söyler.²⁰ Grousset bu meseleyi toprak düzeni bağlamında söylese de beşerî coğrafyanın içtimâî hayatı nasıl şekillendirdiği ve medeniyetlere yön vermedeki önemi gözden kaçırılmamalıdır. Coğrafyanın sunduğu imkânlar, beşerî ihtiyaçların şekillendirdiği sosyal hayat ile birleşince medeniyetlerin mimarı olan insanların bir aradalıklarındaki saikler daha iyi anlaşılır olmaktadır.

¹⁸ D. Mehmet Doğan, *Tarih ve Toplum* (Ankara: İz Yayıncılık, 1989), 59.

¹⁹ Doğan, *Tarih ve Toplum*, 59.

²⁰ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Uzman (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980), 7.

İlk medeniyetlerin ortaya çıktığı Mezopotamya'nın ve Mısır'ın yakınlıkları dikkate alındığında medeniyetler arasında gerçekleşen toprağın, suyun ve tabiî imkânların elde tutulması için verilen mücadelenin anlaşılması daha kolay olmamaktadır. Tarih öncesinden başlayarak devam eden mücadelenin devamı olarak görülmeye müsait yapıdaki Doğu-Batı ikilemi ilk etapta sadece yaşam gereklilikleri için imkânların elde tutulması, fırsat ve zenginlikler için mücadele zemininde var görünmektedir. Dinî, siyasî, ideolojik bir manaya haiz olmamakla birlikte coğrafyanın imkânlarını elde bulundurma, var olabilme, sahip olma güdülerini ile şekillenmiş bir mücadeleden bahsedilebilir.

Ortak bir coğrafyanın ürünleri olarak Doğu ve Batı'dan bahsetmişken şu meseleyi de ele almak gerekmektedir. Doğu ve Batı denilince merkezde hangi nokta yer almaktadır? Bu merkezilik illa bir mekân olarak değil zihinsel anlamda bu ayrımı yaptığımızda da söz konusu olan bir noktanın ifadesidir. Ancak bu nitelemenin ardından belirlenmiş bugün dahi tespit edilmiş ortak bir nokta söz konusu değildir. Ayrıca Doğu ve Batı'dan bahsederken merkezin kesin olarak bilinmemesi tarihte sınırların da kesin olarak çizilememesine sebep teşkil etmektedir. Doğu-Batı denilince aşağı yukarı bir tasavvur zihinlerde canlanmaktadır. Fakat bu aşağı yukarılık durumu net bir izah içermemektedir. Tanım netlik kazanmadan kavramların zihinlerde mevcut olması ve kullanılması, hadisenin hissî boyutunun varlığına da işaret etmektedir. Merkez üzerinden bir niteleme yapılamamış olsa da kategorik anlamda iklim ve coğrafyanın beşerî olgulara olan etkisi doğunun insanını doğulu, batının insanını da doğal olarak batılı yapmaktadır. Dolayısıyla basit ama zorlu bir sorun olarak Doğu-Batı kavramları ve doğulu-batılı nitelemesi önümüzde durmaktadır. Medeniyet tarihinde şark nitelemesinin konumlandırılması hakkında Barthold'un sözleri düşündürücüdür:

Şark'ın Garba mukabil, medenî ülke manasında kullanılmaya başlanması, Roma imparatorluğu devrinde oldu. Yunanlılar nazarında yalnız sıcak medenî cenup ile barbar halkların yaşadığı soğuk şimal mevcut olup, cihanı türlü parçalara ayırmakta da bu esasa göre hareket edilmekte idi. Avrupa'yı onlar boydan boya Asya ve Afrika'nın şimaline yerleştiriyorlardı. Şu suretle, Sibiryâ Yunanlılarca malûm olsaydı, Avrupa'nın bir parçası addolunmuş olurdu.²¹

Bu bağlamda tarihi seyir içerisinde Yunanlılar için bir dönem, sınıflandırma cenub-şimal şeklinde olsa da kuzeyin ve güneyin medeniyetinden sistematik şekilde bahsedilmemektedir. Barthold'a göre coğrafi anlamının dışında medeniyetle ilintili olarak kullanılan kavramlar olarak Doğu'nun ve Batı'nın konumundan öte bir bağlamı olduğu açıktır. O halde kuzey-güney medeniyeti kavramlarının yerine Doğu-Batı medeniyeti kavramlarının seçilmiş olması tarihin ortaya çıktığı coğrafyalar, bu coğrafya insanların

²¹ Wilhelm Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Mehmed Fuad Köprülü (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1984), 3.

hareket yönleri, yaşantı şekilleri ve beraberinde taşıdıkları medeniyet özellikleri ile ilintilendirilebilir.

Modern anlamda Doğu-Batı ve bu coğrafyalara ait medeniyetlerin mücadelesi kavramsal olarak yakın dönemde ortaya çıksa da eski çağlardan beri Doğu-Batı mücadelesinin olduğu bilinen bir gerçektir. İsmi ideolojik ve dinî bir çerçeve ile yakın zamanda verilmiş Doğu-Batı medeniyetlerinde, tarihte farklı temsiller ile daha çok ekonomik ve siyasî temelli mücadelelere rastlamak mümkündür. Eskiçağda Doğu-Batı mücadelesi önceleri Akalar ile Troyalılar arasında kız kaçırma hadisesine dayanarak başlayan Troya savaşlarıyla ikinci aşamada Pers-Yunan savaşlarıyla ve üçüncü aşamada da Büyük İskender'in Asya ülkelerine yapmış olduğu seferler ile ortaya çıkmıştır.²² Bu anlamda bu mücadelenin değişmez sahnesi olarak Anadolu, Küçük Asya olarak her daim göz önünde bulunmuştur. Bu göz önünde oluş Anadolu'nun coğrafi yapısı, su kaynaklarının çokluğu, nehirler civarında kurulan birçok devlete ve medeniyete ev sahipliği yapması, iklim koşullarının elverişli olması, köprü vazifesi görerek hem ülkeleri hem de medeniyetleri birbirine bağlaması sebebiyledir. Bu yapısı hiç değişmeyen Anadolu müteakip devirlerde de çekişmelere, çatışmalara, mücadelelere sahne olagelmıştır. Doğu ile Batı'nın hareketliliği bu coğrafya üzerinde hiç bitmemiş, medeniyetlerin her türlü alış-veriş ve temasına şahitlik etmiştir.

Doğu ve Batı arasında hiç bitmediğini varsaydığımız mücadelenin köklerini, eskiçağda Aristo'nun Helenlere yüklediği misyonda, Yunan medeniyetinin Asya'yı Yunanlılaştırma hamlesinde dahi görebiliyoruz. Barthold'dan nakille aktaralım:

Aristo'ya göre Yunanlılardan başka bütün dünyadaki halklar:- Şimali Avrupa'da yaşayan bahadır, lâkin medeniyette ve devlet idaresinde kabiliyetsiz Barbarlarla, medeniyetli lâkin kahramanlıktan mahrum Asyalılara ayrılmaktaydı. Helenler bunların arasında olup, yaşadıkları yerin iklimi de medeniyetin ilerlemesine ve kahramanlığın muhafazasına müsaittir ve bundan dolayı bu halk dünyaya hâkimiyet için gönderilmiştir. Aristo'nun bu hayali kısmen olsun Makedonyalı İskender tarafından tahakkuk ettirilmiştir. İskender'in Şark fütuhâtı, Yakın Asya ve Mısır'ı siyasî ve medenî cihetten Yunan'a boyun eğdirmiş ve Yunanlılaşmış bir Şark medeniyeti vücuda getirmiştir.²³

Zikrettiğimiz satırlarda coğrafya medeniyet ilişkisi tuhaf bir şekilde kurgulanarak tarihin bir parçası olmuştur. Aristo'nun medeniyetin coğrafya ile olan ilişkisi hakkında söyledikleri bu görüşümüzü pekiştirir niteliktedir. Bunun da ötesinde tarihin köklerinde diğerini kendine benzetme, medenî olduğunu iddia etme temayülünün varlığını Aristo'nun görüşleri ışığında daha iyi fark edebilmekteyiz.

Bunun bir benzeri olarak İtalya'nın coğrafi üstünlüğünün ve iklim şartlarının medeniyet ile olan bağı da Strabon tarafından vurgulanmıştır. M.Ö. I. asırda yaşamış olan

²² Ekrem Memiş, *Eskiçağda 'da Doğu-Batı Mücadelesi* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2009), 1.

²³ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 3.

coğrafya âlimi Strabon’a göre Avrupa’nın fizikî coğrafyası ve iklim şartları medeniyet oluşumuna müsait yapısıyla İtalya’yı coğrafi yönden üstün kılıyordu. O, Roma’ya dünya hâkimiyetini temin eden hususu coğrafi üstünlüğün izin verdiği medeniyet teşekkülü şeklinde yorumluyordu.²⁴ Görülüşümüz üzere coğrafya, medeniyete teşne yapısının yanı sıra dünya hâkimiyeti, diğerine üstünlük mantığı çerçevesinde bir yarış malzemesi olarak ortada durmaktadır. Bu malzemenin varlığından kaynaklı doğal sonuç ise medeniyet tarihinde daha en eski yüzyıllarda hissedilen köklü bir Doğu-Batı ayrışması/mücadelesi şeklinde gözler önündedir.

Doğu ile Batı kavramlarının derin anlamlarıyla medeniyet tarihinin bir parçası olduğunu düşünenlere göre; “Doğu ve Batı” denilince, zihniyetleri ayrı iki âlem, farklı yaşam tarzlarıyla iki başka dünya anlaşılmalıdır. Batı’nın dışa dönük kültürü ve pratik ahlakı varken Doğu’nun mistik ve içedönük bir yaşam kültürü vardır. Somut göstergelerle Doğu’yu ve Batı’yı ruh ve madde gibi karşı karşıya koysak da detayda bu karşıt görünüm değerini kaybetmektedir.²⁵ Bu bakış açısı; coğrafi üstünlüğü medenî üstünlükle birleştiren ve Batı’yı bu anlamda kutsayan Aristo ve Strabon’un aksine daha sosyolojik, analizci bir yaklaşımla meseleyi ele almaktadır. Doğu’nun ve Batı’nın doğasını anlayabilmemize, olana yakın bir şekilde zihnimizde canlandırmamıza yardımcı olmaktadır.

En çok bilinen, derin sosyolojik bir fay hattı üzerinde kurgulanmış Doğu ve Batı medeniyeti kullanımlarını daha iyi anlayabilmek özdeş kullanımlarını da bilmekten geçmektedir. Bu bağlamda Batı’yı kastederek kullandığımız Avrupa kavramı da bir başka tartışma konusudur. Çünkü Asya’nın küçük burnu olarak nitelenen Avrupa’nın doğu sınırları belirsizdir. Birçok kimse Avrupa sınırlarının Urallar’da bittiğini kabul ederken bazıları ise Avrupa’nın Volga’da bittiği görüşündedir. Öte yandan Avrupa’nın Kafkaslarda bittiğini düşünenlerle birlikte Gürcistan’ı ve Ermenistan’ı Avrupalılar arasına dâhil edenler de vardır. Önemli bir nokta olarak bugün Balkanlar, Yunanistan ve İstanbul Avrupa şehirleri olarak kabul edilirken 150 yıl önce Doğu’nun sınırlarının Viyana’da başladığı kabul edilmekteydi. Bunun önemi, değişken bir Doğu-Batı ayrımının varlığını anlamamıza yardım etmesinden gelmektedir. Bu ayrım zaman zaman ciddi anlamda farklılaşmış afakî yaklaşımlarla oluşturulmuş keskin çizgileri olmayan bir ayrım olarak kabul edilmelidir. Ayrıca Batı ile özdeş kullanılan Avrupa’nın karşısına Doğu ile özdeş kullanıldığını çoğu kez gördüğümüz İslam kavramı yerleştirilmekte/yerleşmektedir. Doğu ve Batı, coğrafi arka planı net olmasa

²⁴ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 4.

²⁵ Hilmi Ziya Ülken, “Şark-Garp Problemi Karşısında İslamiyet”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1964), 21.

bile bölgesel olarak aşağı-yukarı tarihsel süreçte bilinen; üzerlerinde kurulmuş olan medeniyetlere ev sahipliği yapmış, çok çeşitli milletlere beşik olmuş ve bugüne kadar gelmiş, tasviri güç tasavvuru anlaşılır bir dünyanın parçalarıdır. Fakat Batı'yı Avrupa, Batı medeniyetini Avrupa medeniyeti ile koskoca Doğu'yu İslam, Doğu medeniyetini de İslam medeniyeti ile sınırlamak âdeti çok sonraları kespedilmiştir. İlkçağlardan beri var olduğunu gördüğümüz Doğu-Batı ikileminin tarihte kırılma noktası İslamiyet'in gelişi ve kendine has bir medeniyet çerçevesi ortaya koyuşuyla olmuştur. Doğu-Batı ayrımı İslamiyet'in gelişinden daha ziyade yayılması ile birlikte tarihte görünürlük kazanmış, Hristiyanlar tarafından ayırım alenen yapılmıştır. Bu ayırımın Batı düşüncesinde ortaya çıkışı, güncel tanımına yakın bir hal alışı 16. yüzyıldan itibaren olmuştur. Doğu-Batı medeniyetleri arasındaki ilişkinin, Hristiyan-Müslüman ilişkisi haline dönüşümü VI-XVI. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş, Batı'nın ötekileştirme tavrıyla şekillenmiştir.²⁶ Bu ötekileştirme Avrupalılaştırma, kendi dışındaki toplumları sınıflandırmak şeklinde ilerlemiş en nihayetinde Doğu-Batı sınıflarını ortaya çıkarmış ve medeniyet planında karşıt konumlara yerleştirilmelerini de beraberinde getirmiştir. Bu noktada Batı'yı karşısına Doğu'yu almaya iten temel saik İslamiyet'in gelişi olmuştur. İslamiyet gelişiyle kendine has hukuk sistemini, yaşam şartlarını, devlet yapısını, inanç anlayışını ve iktisadî kurallarını getirmiştir. Dahası Hristiyanlığın akabinde gelen son din olarak bu inancı direkt karşısına almıştır. Bu karşı alış bir kabul ile mukabele görmeyince tarihî bir mücadele olarak Doğu-Batı medeniyeti ve Hristiyanlık-İslamiyet safları oluşmuştur.

İslamiyet sadece gelmekle kalmamış bir din olması hasebiyle yayılmacı bir anlayışla genişlemeye başlamıştır. İslamiyet'in yeryüzüne gelişinden sonra fetih hareketleri sebebiyle Müslümanlar, kuzeyde Bizans'la karşı karşıya gelmiştir. Defalarca gerçekleşen İstanbul kuşatmaları, İspanya'da görülen Arap fatihler, Anadolu toprakları üzerinde süreklilik arz eden Müslüman-Türk baskısı, Anadolu beyliklerinin kuruluşu ile iyice artan yakın temas ve Kudüs'ün sık sık uğradığı işgal haçlı seferlerine neden olmuştur. VII. yüzyıldan sonra neredeyse kesintisiz şekilde bugün kabul ettiğimiz Doğu-Batı medeniyeti ayrımının tarafları mücadele içerisinde. Bu mücadele siyasî, askerî, ticarî ve idarî boyutların yanı sıra kültürel ve ilmî alanlardaki etkileşimle de sürmüştür.

Doğu-Batı medeniyeti etkileşiminin en önemli noktalarından birisi Arap dünyasının, yeni tanıştığı Yunan felsefesini şekillendirip özgün yorumuyla Batı'ya yansıtması; daha sonra Batı dünyasının bu yorum üzerine Batı medeniyetini inşa edişidir. Arap ve Doğu dünyasında mantık ve tıp ile ilgili birçok kaynak çevrilmiştir. Yunanca, yerini bu dile bırakmıştır. Bu

²⁶ Hazir - Özkuk, "Doğu Batı Tartışmalarına Bir Katkı Denemesi Gün Batımından Şafağa mı, Şafaktan Gün Batımına mı?", 572.

büyük projede Arapların yanı sıra Persler, İspanyol Yahudileri ve Suriyeli Hristiyanlar da yer almıştır.²⁷ Farklı milletlere mensup ilim adamlarını bir gaye etrafında toplayan çalışmalar esnasında Doğu-Batı ayrışmasının olmayışı aslında “bu ayrıma ihtiyaç duyan bazı kesimler mi vardı?” sorusunu akla getirmektedir. Bu ayrımın Batı çıkışlı olması Doğu’da yapılan çalışmalarda farklı millet mensuplarının biraradalığı ve medeniyetlerden devralınan mirasın hangi millete ait olduğuna bakılmaksızın insanlığın faydası nazarıyla meseleye bakılması şayan-ı dikkattir.

İlmî üstünlük yarışlarının, tarihteki icatları sahiplenme dürtülerinin varlığından haberdar olduğumuz son yüzyıllarda, “Doğu-Batı”, “Batı-Doğu” yönlü yüzyıllar içerisinde değişen etkileşimlerle medeniyet tarihinin bugününe geldiğimiz gerçeğini bir kez daha hatırlamak gerekmektedir. Doğu-Batı medeniyeti ayrımının coğrafi, dinî, iktisadî yahut başka alanlarda görünen varlığı ilmî gelişmeler söz konusu olunca biraz gölgede kalmaktadır. Öte yandan her ne kadar ilmî etkileşimin öneminden bahsetmiş olsak da unutmamalıyız ki reelde Doğu-Batı ikilemi bir müddet dünya tarihinde Haçlı-İslam kutuplaşması etrafında şekillenmiştir. Haçlı-İslam dikotomisi, Doğu-Batı, Müslüman-Hristiyan ikilemelerinin bir varyantı olarak aslında kullanageldiğimiz bir ifadedir. Meselenin bu boyuttaki mütalaası çok önceki yüzyıllara Selçuklular, Eyyubîler dönemlerine kadar dayanmaktadır. Osmanlı döneminde haçlı seferleri bitmiş ise de haçlı ruhu diri tutulmuş, Hristiyan Avrupa ile her türlü ilişkiler devam etmiştir. Bu ilişkiler Doğulu kabul edilen Osmanlı ile Batı nitelemesi ile eşdeğer Avrupa arasında olduğundan Doğu-Batı kavramlaştırmasının bir varyant değişikliği ile Avrupa-Osmanlı kostümüne girdiğini göstermektedir. Özellikle ciddi mücadele boyutuna ulaşan ilişkilerin 19. yüzyılda Osmanlı aydınları tarafından daha yakından incelendiği bilinmelidir. Bu bağlamda son dönem Osmanlı vakanüvislerinden Ahmet Cevdet Paşa, Avrupa ve dünya tarihine yakından eğilmiştir. İslam dünyasının uzun süre hamilik vazifesi yürüten Osmanlı Devleti, sıcak temasın devamlılığı sebebiyle Avrupa’nın tarihine dolayısıyla dünya tarihine karşı yakın ilgi göstermiştir. Osmanlı Devleti’nde, Fransa tarihi, Avusturya tarihi üzerine yazılmış eserlerin varlığından haberdarız. Bu çalışmalar içerisinde özellikle Peçevî ve Naima’nın yabancı dil bilen araştırmalarında “Doğu-Batı” ve aralarındaki medeniyet ilişkilerini göz önünde bulunduran içerikler ürettikleri eserleri dikkate şayandır.²⁸ Osmanlının bu ilgisi kesintisiz şekilde devam etmiş sadece Ahmet Cevdet Paşa ile sınırlı kalmamış son dönem Osmanlı müverrihlerinde daha belirgin hale bürünmüş ve Cumhuriyet

²⁷ Serra Durugönül, “Doğu-Batı Etkileşimleri”, *Çömlek Arkeoloji* 10 (2013), 16-19.

²⁸ İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2011), 176.

Türkiyesi’nde de yeni nesil tarihçiler, aydınlar tarafından daha da artarak devam etmiştir. Bu ilginin zirvesine Halil İnalcık’la ulaşılmıştır.

İlişkiler sadece haclı seferleri üzerinden anlaşılmamalıdır bilakis Doğu-Batı medeniyetleri arasında İslam-Hristiyan âlemi içerisinde her türlü alış-veriş daima coğrafyalar arasında milletlerarası boyutta kesintisiz devam etmiş, kimi zaman alan ve veren tarafların rol değişimi söz konusu olmuştur. Bu da medeniyet tarihinin tabii bir reaksiyonu, devletlerin doğasının, milletlerin varlığının bir yansımasıdır. Bu bağlamda Doğudakini yakalayabilmek, alabilmek adına Goethe’nin Batı’ya rehberliği, Doğu medeniyetine müşteri oluşu dikkate değerdir. “Açıklamalar”ında Goethe Doğu şiirinin, kültürünün ve dininin göz kırpmalarını yakalayabilmek için farklı bir çaba içerisinde olmak gerektiğini söyler. O, Batı’nın Doğu’nun zihin ürünleri ile Doğululaşması gerektiği görüşündedir. Bunun için sabırla çalışılmalı, kültürü tanınmalı, müziği ve dili idrak edilmelidir. Yani Doğu kültürü Batı tarafından tüm incelikleriyle tanınmalıdır. Bunun sebebini ise Batı’nın Doğu’nun meydan okumasına cevap verebilmesi ve kendini yeterli düzeyde gelişimsel manada dönüştürebilmesi olarak ifade eder.²⁹ Bu Avrupa merkezci bakış, ötekileştirme probleminin kök hücresidir. Batı medeniyeti, Batılı-olmayan toplumları dışlamakta ve Doğu-Batı medeniyeti ayrımını pekiştirmektedir. Batı, kendini merkezde görürken diğerlerini “öteki” olarak nitelemektedir. Böylece Batı, öteki felsefesi ile diğer toplumlar ve medeniyet üzerinde bir yere konumlanırken Doğu’ya karşı sergilediği sömürgeci yaklaşımı meşrulaştırmaktadır.³⁰ Batı toplumunun gözünde Doğu toplumu ve medeniyeti genellikle ikinci sınıf olarak görülmüştür. Batı için Doğu toplumları geri kalmıştır. Kendisi ise gelişmiş ileri bir yapıya sahiptir. Doğu toplumları daima sosyo-kültürel yapıları sebebiyle geri kalmaya mahkûmdur. Batı ise kendini dinamik, değişime ve gelişime açık görmektedir. Bu ve benzeri yakıştırma ve imaj teorileri, Batı’nın Doğu’ya çarpık bakışını yansıtmaktadır.³¹

Günümüzde hala Batı’nın kendi dışındaki toplumlardan daha modern ve medeni olduğu dile getirilmektedir. Batı’nın “Doğululaştırdığı bir Doğu” söz konusudur. Bu bağlamda akla Doğu’yu Batılılaştırma niyetini taşıyan oryantalist çalışmalar gelmektedir. Günümüzde Doğu-Batı ikilemini anlayabilmek oryantalizmin yaklaşımını da dikkate almayı gerektirmektedir. Kimilerine göre oryantalistlerin en büyük arzusu, Doğu kültür ve medeniyetini hiçe saymak ve kendi kültürlerini Doğu’ya empoze etmektir.³²

²⁹ Fred Dallmayr, “Doğu-Batı Diyalogu: Goethe ve Hâfız Diyalogu”, *Divan* (2000/2), 124.

³⁰ Erkan Dikici, “Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3/2 (June 2014), 47.

³¹ Mesut Işık, “Oryantalizm ve Batı’nın Doğu Algısı”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 7 (Aralık 2020), 146.

³² Dikici, “Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, 57-58.

Doğu-Batı medeniyeti ayrımında ilkçağlardaki o sadelik günümüze yaklaştıkça karmaşık bir hal almakta ilişkiler ağı içerisinde çok faktörlü, çok etkenli bir anlam dünyası bizi karşılamaktadır. 21. yüzyıldan bu tarafa Batı medeniyeti, üstün medeniyet iddiası ile egemenlik alanını genişletmekte, Doğu’da hakimiyet tesis etme girişimindedir. Batı’nın kendi dışındaki medeniyetlerle kurduğu ilişkiler Batı’ya üstünlük kazandırmıştır. Bu üstünlük hissiyle Batı, Doğu’ya hegomanik ilişki şeklini dayatma yolunu seçmiştir. Batı medeniyetinin egemenliğinin tesisinden başka bir anlamı olmayan bu ilişki şekli diğer ülkelere çağdaşlık adı altında dayatılmıştır. Tarihte az yer edinmiş pekçok toplum için bu ilişki şekli uygarlığa katılmak adına bir imkan olarak anlam ifade etmiş olabilir. Ancak tarihin her döneminde etkin role sahip büyük bir medeniyet coğrafyasını temsil eden Doğu için aslında bir yıkım olarak görülmüştür.³³ Bu yıkıma hız veren önemli bir araç olarak oryantalizm çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Batı, bu çalışmalardan da güç ve destek alarak Batı-dışı toplumları “çağdaşlaştırmak” adına bir takım faaliyetler gerçekleştirmiştir. Çağdaşlaştırma adı altına yapılan ise gerçekte emperyalizm ve sömürgeciliktir.³⁴ Doğu-Batı medeniyeti ayrımının salt bir ayrım olmanın çok ötesine geçmiş olduğu bu dönem, önceki dönemlerden daha farklı bir yapıya sahiptir. Batı’nın, gücü aracılığıyla Doğu’ya dair yürüttüğü yahut kendisi dışında kalan topluma karşı mücadelesi yıkıcı boyutlardadır.

Meselenin özüne dönecek olursak, İslâm ve Batı toplumlarının etkileşimi, aralarındaki rekabet, çatışma dinamikleri ve uzlaşma paydalarının hangi dinamiklerden beslendiği; din, tarih, siyaset, etnik kimlikler bağlamında ortaya çıkan ayrımın temelinde nelerin yer aldığı, bu iki kültür ve medeniyet havzasını bundan sonra nasıl göreceğimiz³⁵ soruları Doğu-Batı meselesinin kuşatıcı soruları olarak buraya kadar az çok cevapladığımız sorulardandır. Bu sorular içerisinde “iki kültür ve medeniyet havzasını bundan sonra nasıl göreceğimiz” sorusu daha çok sorulmayı ve farklı farklı cevaplandırılmayı gerektiren bir soru olarak önem arz etmektedir. Çünkü bundan sonraki süreçte medeniyetlerin geleceğine dair öngörü geliştirmeye yönelik bir muhtevaya sahiptir. Huntington’a göre:

Medeniyet kimliği gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine, Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri girmektedir. Geleceğin en mühim mücadeleleri bu medeniyetleri birbirinden ayıran kültür fay kırıkları boyunca meydana gelecektir.³⁶

³³ Baykan Sezer, “Doğu Batı Ayrımı”, *Doğu Ne? Batı Ne?*, *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2 (1998), 43.

³⁴ Dikici, “Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”, 51.

³⁵ Kalın, *İslâm ve Batı*, 8.

³⁶ Samuel Phillips Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı ?- The Clash of Civilizations?”, çev. Mustafa Çalık, *Türkiye Günlüğü* 23 (Yaz 1993), 34.

Anlaşılan o ki Huntington tarihsel vakıanın devamlılığının olacağına işaret etmekte medeniyetler arası mücadelenin güncelde de devamına inanmaktadır. “*East is east and west is west, and never the twain shall meet.*” “*Doğu Doğu’dur, Batı da Batı ve bu ikisi hiç bir zaman birleşmeyecektir.*” diyen Kipling’in penceresinden görünen manzara da Huntington’unkinden farklı değildir. Birleşmekten uzak çekişmeli medeniyet yaklaşımı iki düşünürde de hâkim görüştür. Meseleye Cemil Meriç’in etkileşimi iki boyutlu olarak ele alan görüşüyle katkı sağlayacak olursak Doğu-Batı çatışması çizgisinde Doğunun Batılılaştığı fikrine, teamülün aksine karşı çıktığını görürüz. Mücadele mevcuttur ancak dönüşüm söz konusu değildir. Meriç, bu dikotomiye temelden reddeder çünkü Asya’daki tatsız tuzsuz Avrupalılaşma fikri, Batı’da çok farklı anlamlar yüklenmektedir. Çünkü Avrupa’daki birçok filozof Avrupa’nın kurtuluşunu Doğu’da görmektedir. Çünkü artık Avrupa Doğu’dan sadece ipek ve baharatı değil şiir, inanç, felsefeyi de istemektedir. Batı, edebiyata Doğu’dan girildiğini bilmektedir. Cemil Meriç’e göre gitgide Avrupa Asyalılaşırken Asya Avrupalılaşmaktadır.³⁷ Meriç ateşli bir Doğu-Batı hattı sakindir. Sanki görüşlerine dair köşe taşları hemen bu hattın üzerinde kurulmuştur. Doğu medeniyeti, Meriç’in tezi, Batı medeniyeti ise antitezidir. Bu türden görüşler, Doğu’nun ve Batı’nın düşünürlerinin dünyalarında dahi bir savaşın konusu olarak yer edindiklerini göstermektedir. Meriç’e göre Batılılaşmak bize şahsiyetsizlikten, farklı bir medeniyet içerisinde yok olmaktan başka bir şey kazandırmamaktadır. Avrupalılar için Doğululaşmak söz konusu değilken Doğu için de Batılılaşmak diye bir şey mevzubahis olmamalıdır. Çünkü medeniyetler birbirlerine indirgenemezler. Doğu; fikri planda, teknik manada, tıpta ve ilimde asırlarca ilerde olmuşken Batılılaşmayı düşünmemelidir.³⁸

Çatışma yaklaşımının aksine kapsayıcı bir bakış açısıyla bakıldığında medeniyetlerin geçişken yapısı zihinlerin kurguladığı duvarları çoktan aşmış görünmektedir. Unutulmamalıdır ki medeniyetlerin bazı temel değerleri vardır ve bunlar evrensel mahiyet arz ederler, dolayısıyla yalnızca Doğu’ya veya Batı’ya mal edilmeleri yanlıştır. Örneğin Avrupa coğrafi keşiflerinde pusulayı ve gemi dümenini mucitleri olan Çin’den almıştır. Çoklu direk sistemi Hintlilere ve Endonazyalılara aittir. Latin artimon yelkenlileri Müslümanlarca icat edilmiştir. Bütün iddiaların aksine insanlık, teknik gelişimini medeniyetlerin tarihine borçludur. Dünyanın bilinmeyen tüm bölgelerin keşfi Avrupalılarca yapılmış gibi lanse edilir. Halbuki bu Rönesans öncesi için mümkün değildir. M.Ö. 125 civarında, Tchang Tchiein’in şahsında Çinliler Yunanlıları keşfetmiş, iki yüzyıl içinde, İran Körfezi’ne kadar

³⁷ Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 87-88.

³⁸ Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 270.

ilerleme göstermişlerdir. Ming hanedan döneminde Çin bayrağı; Pasifik'te ve Hint Okyanusu'nda, Zenzibar'dan Borneo'ya ve Borneo'dan Kamçatka'ya kadar her yerde dalgalanmaya başlamıştır. Tarihte bilinen beş büyük medeniyetten dördü Asya'lıdır. Ayrıca 16. asra kadar Batı Avrupa, diğer büyük Afro-Asya uygarlıklarının kültürel seviyelerine ulaşamamıştır.³⁹

Peyami Safa, görünürdeki Doğu-Batı medeniyeti çatışmasından ziyade tarihe ve insan gerçeğine uygun olarak derinlerde mevcut olan Doğu-Batı medeniyeti sentezinden bahseder: “Cumhuriyet'in ilanından sonra 1933'den beri Türkiye'ye Doğu-Batı meselesini konferanslarla ve makale serileriyle ilk defa getiren benim. Avrupa fikir adamları arasında Doğu'ya dönüşün tek selamet yolu olduğu ileri sürülürken biz bundan habersiz, Batı'ya yönelmiş bulunuyorduk.”⁴⁰

Hint şairi Tagore de Doğu'nun manevi yükselişe meylini, Batı'nın maddeciliğinin karşısında görmektedir. Ancak ona göre Doğu ile Batı arasındaki çatışmanın bir benzeri, Batı'nın kendi içinde de vardır. İki Avrupa ve iki Amerika karşındayız. Bunlar Doğu ile Batı gibi daima kendi kendileriyle mücadele halindedir. Her Avrupalı ve her Amerikalı hem Batılı, hem de Doğulu'dur, hatta Maeterlinck'in meşhur benzetişine göre insanın beyninde bir Doğu, bir de Batı köşesi vardır...”⁴¹

Doğu ve Batı'ya dair bu görüş, tarihi gerçeğe ve insan ruhunun yapısına uygun görünmektedir. Doğu ve Batı yaklaşımı başka bir veçhete bürünmekte, insanlık bu yaklaşıma göre hem Doğulu hem Batılı sayılmaktadır. Doğu- Batı sentezi bütün insanların tarih ve ruh yapısıdır. Doğu ile Batı arasındaki çelişme, insanın kendiyle mücadelesine benzemektedir. Doğu-Batı sentezi, insanın var olmak için muhtaç olduğu vahdetin, birliğin ifadesidir. Medeniyet tarihinin bütünlüğü bu tür bir sentezle anlaşılabilir.⁴²

Millî şairimiz Mehmet Akif de bir makalesinde şark-garb meselesine, şarkın yahut garbın tarafında olanların bilgisizliğine atıfta bulunmuş, sosyo-kültürel bir yaklaşım, çözümleme ortaya koymuş, toplumda “ne varsa Batı'da vardır diyenler ile ne varsa Doğu'da vardır” diyenlerin Doğu'yu da Batı'yı da gerçekte tanımadıklarını söylemiştir.⁴³ Akif bütün millî kimliğine rağmen objektif bakışıyla belki de bugün bütün medeniyet mensuplarının kabul etmeleri gereken bir yaklaşım sergilemiştir. Akif'in reddeden, dövuşen, sömüren,

³⁹ Gün, “Bilimsel Gelişmenin Temelindeki Doğu-Batı Etkileşimi”, 281-282.

⁴⁰ Ayvazoğlu, *Doğu İle Batı Arasında Peyami Safa*, 259.

⁴¹ Ayvazoğlu, *Doğu İle Batı Arasında Peyami Safa*, 261-262.

⁴² Ayvazoğlu, *Doğu İle Batı Arasında Peyami Safa*, 262.

⁴³ Mehmet Akif Ersoy, “Hasbihal”, *Sırât-ı Müstakîm* 6/147 (1909), 257-259.

dışlayan, yok sayan bir tarafgirlikten ise faydalı taraflarıyla Doğu'nun ve Batı'nın insanlık adına medenî değerleri ile kabulüne doğru adımları görülmelidir.

Sonuç

Doğu temel olarak İslâm, Budizm, Brehmenlik, Mecusilik gibi din ve medeniyetleri⁴⁴ çağrışırsa da bu çağrışımında Doğu denilince aslan payı İslam dünyasındadır. Bu sebeple reelde Doğu-Batı denilince akla gelen cenahları, kullanımdaki ağırlıklı görüşü benimseyerek meseleyi coğrafya düzleminden, medeniyetlerin ve bu medeniyetler içerisindeki tarihi rakip olan Avrupa ile İslam dünyası bağlamında değerlendirmiş olduk. Avrupa merkezci yaklaşımın güncelde meseleyi getirmiş olduğu nokta, kültürel çatışmalara, ekonomik baskı mekanizmalarının varlığına, medya-iletişim organları üzerinden yürütülen propagandalar ile algı yönetimine yol açsa da Doğu medeniyeti tarihsel misyonunu her şeye rağmen devam ettirmektedir. Doğu medeniyeti bu tarihsel misyonunu yitirdiğinde tarihin sonu tezleri devreye girecek gibidir. Varlık devamlılığını karşıtlık esasına dayandığından Batı medeniyeti için Doğu medeniyetinin yokluğu bizzat kendi yıkımı anlamını da taşımaktadır.

İlkçağlardan 21. yüzyıla Doğu-Batı kavramlarının medeniyet tarihindeki noktalarına kısa kısa temasla görünen farklı yüzlerini yansıtmaya çalışarak geldiğimiz noktada, Doğu'nun ve Batı'nın basit şekilde birer yön ifadesi olmanın çok ötesinde kuşatılması güç tarzda derin anlamlar taşıyan bir dünyanın yansıtıcıları olduğunu gördük. Bu realitenin inkârı mümkün görünmemekte, tarihî gerçeklere duyarlı olmayı zorunlu kılmaktadır.

Doğu'nun ve Batı'nın anlaşılmasında birer niteleme olarak önüne geldiği/getirildiği medeniyet, en büyük insan örgütlenmesi olduğundan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Öyle ki medeniyet, imparatorluklardan bile daha büyüktür. Medeniyetleri böyle büyük kılan kuşatıcı değerleri ve bu değerlerin taşıdığı evrensel mahiyetleridir. Dolayısıyla medeniyeti yalnızca Doğu'ya veya Batı'ya mal etmek yanlış olacaktır. Doğu-Batı ayırımı matematiksel anlamda yapay ve olgulara aykırıdır. Sosyo-kültürel olarak ise tabiidir. Bu ayırım, kültürel ortak bir geçmişe ve özellikliğe sahiptir. Aralarındaki benzerlikler, farklılıklarından daha fazla ve güçlüdür. Doğu ve Batı medeniyetleri, tabiri caiz ise bir göğsün önü ve arkası gibidir. İkisi bir bütünü oluşturmaktadır. İnsanlık ve sosyal bilim araştırmaları birini diğerinden ayırmamalı, aradaki ayırım ve ayrılıklardan ziyade bütünlüğü vurgulayarak gelecek tarih için sosyal proje şeklinde yapılandırmalıdır.

⁴⁴ Gün, "Bilimsel Gelişmenin Temelindeki Doğu-Batı Etkileşimi", 266.

Kaynakça

- Aybudak, Utku. “Avrupa’da Doğu-Batı Kavramlarının Gelişimi”. *Tezkire Dergisi* 56 (2016), 81-98.
- Ayvazoglu, Beşir. *Doğu İle Batı Arasında Peyami Safa*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000.
- Barthold, Wilhelm. *İslam Medeniyeti Tarihi*. çev. Mehmed Fuad Köprülü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Çakı, Fahri. “Medeniyetler Çatışması mı, Doğu-Batı Çatışması mı?: S. P. Huntington ve Baykan Sezer Karşılaştırmasına Dair Bir Deneme”. *Tyb Akademi* 3/9 (Kasım 2013), 119-136.
- Dallmayr, Fred. “Doğu-Batı Divanı: Goethe ve Hâfız Diyalogu”. *Divan* (2000/2), 113-131.
- Dikici, Erkan. “Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3 (June 2014), 45-59.
- Doğan, D. Mehmet. *Tarih ve Toplum*. Ankara: İz Yayıncılık, 1989.
- Durugönül, Serra. “Doğu-Batı Etkileşimleri”. *Çömlek Arkeoloji* 10 (2013), 263-293.
- Edward Said. *Oryantalizm*. çev. Nezih Uzel. İstanbul: İrfan Yayınları, 1998.
- Ersoy, Mehmet Akif. “Hasbihal”. *Sırât-ı Müstakîm* 6/147 (1909), 257-259.
- Grousset, Rene. *Bozkır İmparatorluğu*. çev. M. Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- Gültekin, Mehmet Bedri. *Batı Asya Birliği 5 Ülke 5 Deniz*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Gün, Doğan. “Bilimsel Gelişmenin Temelindeki Doğu-Batı Etkileşimi”. *Memleket Siyaset Yönetim (Msy)* 9/22 (Temmuz 2014), 264-293.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.
- Hazir Mesut - Özkuk, Gökan. “Doğu Batı Tartışmalarına Bir Katkı Denemesi Gün Batımından Şafağa mı, Şafaktan Gün Batımına mı?”. *Journal Of Azerbaijani Studies* 12/1-2 (2009), 568-580.
- Huntington, Samuel Phillips. “Medeniyetler Çatışması mı?- The Clash Of Civilizations?”. *Türkiye Günlüğü* 23 (Yaz 1993), 33-39.
- Işık, Mesut. “Oryantalizm ve Batı’nın Doğu Algısı”. *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 7 (Aralık 2020), 135-154.
- Kalın, İbrahim. *İslâm ve Batı*. Ankara: İsam Yayınları, 2021.
- Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. “Fakir Akrabanın Talihi”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2 (Şubat, Mart, Nisan1998), 57-64.

- Koçyiğit, Demet. “Batı’yı Kurgulamak - Doğu’yu Sunmak, Doğu’yu Kurgulamak - Batı’yı Sunmak: Oksidentalizm’de Ben ve Öteki”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 57/57 (2017), 133-160.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağda’da Doğu-Batı Mücadelesi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2009.
- Meriç, Cemil. *Sosyoloji Notları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Meriç, Cemil. *Bir Dünyanın Eşiğinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Ortaylı, İlber. *Tarih Yazıcılık Üzerine*. Ankara: Cedit Neşriyat. 2011.
- Selen, Hâmit Sadi. “Tarihte Şark ve Garp Mefhumları”. *Belleten* 7/35, 543-548.
- Sezer, Baykan. “Doğu Batı Ayrımı, Doğu Ne? Batı Ne?”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2 (Şubat, Mart, Nisan 1998), 37-45.
- Takış, Taşkın. “Muhabbet-i Kadim”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2 (Şubat, Mart, Nisan 1998), 9-10.
- Ülken, Hilmi Ziya. “Şark-Garp Problemi Karşısında İslamiyet”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları* 12 (1964), 1-34.